

Vergaderjaar 2013–2014

28 676

NAVO

Nr. 190

VERSLAG VAN EEN ALGEMEEN OVERLEG

Vastgesteld 13 november 2013

De vaste commissie voor Defensie en de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken hebben op 17 oktober 2013 overleg gevoerd met Minister Hennis-Plasschaert van Defensie over:

- **de brief van de Minister van Defensie d.d. 10 oktober 2013 over de geannoteerde agenda van de NAVO-ministeriële te Brussel van 22 en 23 oktober 2013 (Kamerstuk 28 676, nr.189);**
- **de brief van de Minister van Defensie d.d. 2 juli 2013 over het verslag van de bijeenkomst van de NAVO-defensie ministers op 4 en 5 juni 2013 (Kamerstuk 28 676, nr. 185).**

Van dit overleg brengen de commissies bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Defensie,
Ten Broeke

De voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Eijnsink

De griffier van de vaste commissie voor Defensie,
Van Leiden

Voorzitter: Günal-Gezer
Griffier: Dekker

Aanwezig zijn 4 leden der Kamer, te weten: Eijssink, Günal-Gezer, Hachchi en Vuijk,

en Minister Hennis-Plasschaert van Defensie, die vergezeld is van enkele ambtenaren van haar Ministerie.

Aanvang 14.00 uur

De **voorzitter**: Goedemiddag dames en heren. Ik heet de Minister, haar ambtenaren en de leden van de commissie van harte welkom bij dit algemeen overleg. Uiteraard heet ik ook de gasten op de publieke tribune en de kijkers thuis van harte welkom.

Ik stel voor per woordvoerder een spreektijd van zes minuten aan te houden en maximaal drie interrupties toe te staan. Ik geef het woord aan mevrouw Hachchi.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Voorzitter. Voor D66 staat een actieve internationale opstelling buiten kijf. Dat zal voor de Minister niet nieuw zijn. Zowel de NAVO als de Europese Unie is een heel belangrijk anker voor onze inzet. De vergadering waar onze Minister en haar collega-ministers bij de NAVO naartoe gaan, heeft een uitgebreide agenda. Ik zal vandaag stilstaan bij de volgende onderwerpen: de nucleaire taak, Rusland en Afghanistan. Tot slot zal ik spreken over de mogelijkheden om in NAVO-verband een oplossing te zoeken voor het Joint Support Ship (JSS) via pooling and sharing.

In diverse media hebben wij de voorbije maanden berichten gelezen over de vermeende kernwapens op Volkel. Daarbij is de link gelegd met de keuze voor de vervanger van de F-16. Bovendien blijkt uit de WikiLeaks-stukken dat hierover drie jaar geleden achter de rug van de Kamer om door Minister Verhagen geheime afspraken zijn gemaakt. Ik lees dat de nucleaire taak op de agenda staat van de volgende NAVO-bijeenkomst van deze Minister. Daarom wil ik de Minister vandaag twee belangrijke vragen stellen. Kan zij helder aangeven of het kunnen afwerpen van kernwapens nu wel of niet een vereiste is geweest bij de keuze van dit kabinet voor de JSF als vervanger van de F-16? Kan de Minister toezeggen dat zij de Kamer in het openbaar of in vertrouwelijke kring zal informeren over het sluiten van nieuwe akkoorden of het maken van afspraken of deals over de kerntaak binnen NAVO-verband op deze of een andere vergadering? Op die twee vragen wil ik vandaag graag een antwoord. Ik ga door naar het tweede onderwerp dat ik heb aangekondigd: Rusland. De afgelopen dagen en weken is er veel te doen geweest over de relatie met dit land. Zonder dat ik hier het debat over wil doen dat de commissie voor Buitenlandse Zaken voert, merk ik op dat het erop lijkt dat de Minister hier over de agenda van de NAVO alleen iets wil zeggen over de transparantie van de oefeningen. Gezien de geschetste ontwikkelingen inzake Rusland zou ik zeggen dat dit misschien een beetje mager is, zeker gelet op de breedte van de geschillen tussen de landen. Ik wil de Minister dan ook vragen of zij daarop in kan gaan.

De Minister schrijft dat een besluit over het al dan niet leveren van een bijdrage in Noord-Afghanistan voor Nederland nog te vroeg komt. Zij schrijft verder dat er nog geen operatieplan (OPLAN) van de NAVO is en dat belangrijke bondgenoten nog geen besluit hebben genomen. Dat heb ik uit de brief van de Minister. Ik heb hierover drie vragen aan de Minister. Wanneer verwacht zij dat er wel sprake zal zijn van besluitvorming? «Te vroeg» klinkt nogal vaag. Kan de Minister meer helderheid geven over hetgeen zij van plan is zowel formeel als informeel te zeggen bij de bespreking? Kan zij bevestigen dat als onze Patriots langer in Turkije

blijven en wij de intentie hebben om een stevige missie naar Mali te sturen, er simpelweg onvoldoende mankracht is om in Afghanistan het komende jaar actief te zijn? Tot zover mijn vragen over Afghanistan. Ik ga door naar mijn laatste punt. Ik wil kort stilstaan bij het Joint Support Ship Zr. Ms. Karel Doorman. De volledige benaming is volgens mij «Joint logistic Support Ship». De Minister stelt in haar nota over de toekomst van de krijgsmacht voor om dit schip met een kwart miljard verlies te verkopen direct nadat het wordt opgeleverd. Dat is wel een heel dure manier om te bezuinigen op stookolie en andere exploitatiekosten. De andere argumenten komen er verder op neer dat de krijgsmacht niet meer over al het materieel zou beschikken om het schip optimaal te benutten. D66 denkt echter dat er juist kansen zijn als we verder kijken naar wat wij kunnen doen en bekijken wat samen met de bondgenoten gedaan kan worden. Ik heb zelf het initiatief genomen om tijdens de Parlementaire Assemblee in Dubrovnik bilateraal een aantal collega's uit andere landen te polsen. Zowel de parlementariërs die lid zijn van de oppositie als zij die lid zijn van de coalitie: stuk voor stuk waren zij positief. Nou wil ik daarmee niet zeggen dat ik als parlementariër even ga regelen hoe wij het Joint Support Ship gaan inzetten, maar ik wil wel duidelijk maken dat ik de verantwoordelijkheid voor internationale samenwerking voel. Dat heb ik gebruikt om na te denken over de vraag wat mogelijk is, ook voor het Joint Support Ship. Ik noem hierbij landen zoals Spanje en Canada, maar ook vertrouwde partners zoals België, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk, waarmee wij al eerder veel hebben samengewerkt in amfibische en maritieme operaties. Ik wil de Minister daarom vragen of zij het NAVO-overleg kan aangrijpen om te verkennen of kan worden samengewerkt met andere landen en of men via pooling and sharing – daar heeft iedereen zijn mond vol van – en Smart Defence de handen ineen kan slaan bij het benutten van het Joint Support Ship. Ik zie liever dat wij samen de beschikking hebben over een vernieuwend en veelzijdig schip dan dat er een gat ontstaat in onze operationele planning en onze ambities worden ingeperkt. Tot slot vat ik het samen. D66 staat voor een actieve internationale opstelling. De NAVO en de Europese Unie zijn daarvoor heel belangrijke ankerpunten. Ik heb een aantal vragen gesteld over een aantal onderwerpen. Ik zie uit naar de beantwoording van de Minister.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Ik wil mevrouw Hachchi graag een vraag stellen over het Joint logistic Support Ship. Collega Vuijk en ik waren toevallig samen met mevrouw Hachchi de afgelopen dagen op de NAVO-bijeenkomst in Dubrovnik. Ik heb er wel enig beeld bij: je zet onder een paar honderd collega's een aantal vragen uit. Ik ben heel nieuwsgierig wat mevrouw Hachchi nu bedoelt. Wij vragen elkaar natuurlijk heel veel, en dat is ook heel goed, want daardoor ontstaat draagvlak bij verschillende landen. Wij weten echter ook allemaal dat alleen al de Nederlandse delegatie uit vijf verschillende partijvertegenwoordigingen bestond. Dat betekent dat je nooit een beeld krijgt over het hoe en wat. De oproep die mevrouw Hachchi aan de Minister doet, is prima. Die heeft de PvdA ook al jaren gedaan, en het is goed dat mevrouw Hachchi dat ook hierbij doet, maar hoe ziet zij dat verder voor zich? Ik heb daar even geen beeld bij. Zij zegt tegen de Minister dat zij het moet uitzoeken. Dat is ook een optie, maar wat bedoelt zij nu zelf als ze zegt «ik wil het behouden»?

Mevrouw **Hachchi** (D66): Mevrouw Eijsink zegt het wel vaker: de PvdA doet dit al jaren. Ik ben niet zo lang Kamerlid als mevrouw Eijsink, maar ik ben wel van concrete resultaten boeken, met alle respect. Ik heb net aangegeven dat wij de internationale contacten die wij als parlementariërs zowel via de NAVO als de Europese Unie hebben, moeten gebruiken. Als zich bij ons situaties voordoen zoals nu het geval is met het Joint Support Ship, dan moeten wij die contacten gebruiken om ook zelf te polsen hoe

andere landen daartegenover staan. Op dit soort assemblees vergaderen wij uren over pooling and sharing en over Smart Defence. Nou, hier heb ik een concreet voorbeeld. Onze Minister moet bezuinigen en kiest ervoor om het schip te verkopen. Ik zou over dat voorstel graag met collega's de discussie aangaan. Dat heb ik ook gedaan, en niet zozeer plenair als wel bilateraal, want anders wordt het echt een Poolse landdag. Je moet het een beetje praktisch insteken. De Minister kreeg al een glimlach op haar gezicht, zo van «mevrouw Hachchi gaat even een oplossing regelen». Ik heb net al gezegd dat ik het zo dus niet bedoel. Uiteindelijk gaan de Ministers met elkaar aan tafel om dit soort oplossingen ook echt van de grond te krijgen. Ik zie het vooral als een signaal voor Minister Hennis: de mogelijkheden zijn er; het is een kwestie van met elkaar in gesprek gaan. Ik hoop ook dat zij die stimulans ziet in mijn oproep. Ik vind het heel erg goed dat ook de coalitiepartijen het Joint Support Ship willen redden. Dat las ik vandaag in de krant. Straks zullen we de inbreng van de PvdA- en de VVD-fractie nog horen, maar ik vind wel dat het belangrijk is om de Minister ruimte te geven, opdat zij kan bezien hoe zij de internationale samenwerking het beste vorm kan geven zonder meteen een keurslijf van Frontex of wat dan ook mee te geven. Ik sta daar wat opener in. Maar goed, de Minister zal denk ik vandaag in haar beantwoording hierop reageren.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Ik begrijp dat mevrouw Hachchi een signaal aan de Minister afgeeft. Dat vind ik uitstekend. Als een collega zegt «met alle respect» en «geen concrete resultaten» en dan verwijst naar de Partij van de Arbeid, dan vind ik dat niet helemaal op zijn plaats. Maar goed, als mevrouw Hachchi dat zegt, dan begrijp ik dat en ik neem het ook zo. Als ik mevrouw Hachchi goed begrijp, geeft zij een signaal af. Zij zegt tegen de Minister dat zij eens goed moet gaan kijken. Ik ben het zeer met mevrouw Hachchi eens dat je uiteraard zelf met de collega's binnen de NAVO-assemblee het gesprek moet aangaan binnen de eigen «familiegroep», zoals wij dat noemen, maar ook met anderen, uiteraard om de Minister te ondersteunen. Dat was ook de oproep van de Minister toen wij in maart dit jaar een gesprek hadden over een Europese defensiesamenwerking. Dat deel ik in dit geval zeer, mevrouw Hachchi.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Als mevrouw Eijsink goed luistert naar wat ik heb gezegd, hoort zij dat het iets meer is dan een signaal. Ik heb ook gezegd dat ik met collega's heb gesproken, zowel van oppositiepartijen als van coalitiepartijen. Het kost wel tijd om met een aantal landen te spreken. In de tijd die ik had, heb ik uiteindelijk met Spanje, Canada, Duitsland, België en het Verenigd Koninkrijk kunnen spreken. Het is dus iets meer dan een signaal. Daar heb ik toch echt wel iets meer energie in gestoken. Ik wil mevrouw Eijsink absoluut niet beledigen. Als zij dat zo heeft opgevat, zeg ik dat het niet zo is bedoeld. Alleen, als zij zegt dat de Partij van de Arbeid dat al jaren doet – dat zegt zij niet een of twee keer, maar meer keren – dan heb ik op een gegeven moment zoiets van «ja, zeggen is leuk, maar ik vind het ook leuk als we de schouders eronder zetten en er ook echt werk van maken».

De heer **Vuijk** (VVD): Ik had even een moment van verwarring toen ik Minister Hachchi haar voorstel hoorde toelichten.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Minister Hachchi? Wauw.

De heer **Vuijk** (VVD): Ja, ik was even in verwarring. Ik zat naar de overkant te kijken, maar ik begreep dat ik naast mij moest kijken. Mevrouw Hachchi vertelde dat zij het internationale collega's had gevraagd. Nou heb ik begrepen dat, terwijl zij daar internationaal aan het onderhandelen was over een schip, hier in Den Haag werd onderhandeld

over een akkoord, waar haar vervanger volgens mij bij was. Wij waren al collega's, maar nu zijn we dus helemaal collega's. Ik vroeg mij daarom even af waarom zij wel met internationale collega's heeft gesproken, maar niet met mevrouw Eijnsink en mij.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Allereerst valt het op dat mevrouw Eijnsink mijn inbreng afzwaakt als een signaal, terwijl de heer Vuijk mij meteen bombardeert tot Minister van Defensie: twee uitersten. Ik zoek het in het midden. Ik denk dat Minister Hennis goed begrijpt wat mijn inbreng en mijn voorstel aan haar inhouden. Zo'n NAVO-assembly kent een druk programma; dat hoeft ik de heer Vuijk niet uit te leggen. Wij zijn verdeeld over een aantal commissies. Tussen de commissies door kun je mensen in de wandelgangen spreken. Je kunt het groot maken en er een Poolse landdag van maken, maar je kunt het ook klein houden. Ik heb mij beperkt tot een aantal landen. Na een beetje aftasten, kwam ik erachter dat deze landen misschien wel geïnteresseerd konden zijn in een Joint Support Ship. Die tijd heb ik benut. Het is jammer dat de heer Vuijk dit zo opvat dat ik de samenwerking met de Nederlandse collega's niet zoek, want dat is absoluut niet zo. Als het goed is, weet hij dat ook. Ik vind het ook wel iets te voorbarig dat hij na het akkoord van afgelopen weekend mij meteen om de nek valt. D66 blijft een oppositiepartij. Er is een akkoord op een aantal punten, maar op heel veel punten ook niet. Wij zullen gaan samenwerken, maar soms zullen wij misschien ook echt de discussie met elkaar aangaan. Daar heb ik alleen maar zin in en, naar ik hoop, de heer Vuijk ook.

De heer **Vuijk** (VVD): Ik wil hier een kleine reactie op geven. Ik hoor mevrouw Hachchi daar van alles over zeggen. Ik kan niet voor mevrouw Eijnsink spreken, maar ik had ook graag afgetast willen worden in dit verband.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Ik zeg niks meer.

De heer **Vuijk** (VVD): Zoals men gewend is in dit overleg, ben ik altijd lovend tegenover de Minister en dat doe ik ook bij mevrouw Hachchi. Ik vind het een mooie gedachte. Wellicht zullen wij elkaar hierover nog vaker over spreken. Ik ben ook een fan van het schip.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Dit is een reactie op mijn laatste opmerking. Ik zal niet overal op ingaan, maar ik kan wel zeggen dat er ideeën zijn. Soms is het praktisch om zaken op een andere manier in te steken. Ook de VVD-fractie en de Partij van de Arbeid hadden zelfs al een richting, namelijk een Frontex-inzet. Daar zou het Joint Support Ship bij passen. Ik kan mij niet herinneren dat de heer Vuijk mij daarover heeft geïnformeerd, en dat hoeft ook niet. Nogmaals, ideeën zijn er. Als wij naar elkaar kijken en als er een meerderheid in de Kamer lijkt te zijn die een oplossing zoekt voor het Joint Support Ship, dan kan ik dat alleen maar toejuichen. We moeten het niet moeilijker maken dan het is.

De heer **Vuijk** (VVD): We gaan vriendjes worden.

De **voorzitter**: We gaan door met de eerste termijn van de heer Vuijk.

De heer **Vuijk** (VVD): Voorzitter. De Kamer bespreekt nu de voorbereiding van de bijeenkomst van de NAVO-Defensie ministeriële in oktober. Recentelijk ontvingen wij van het kabinet de Integrale Veiligheidsstrategie en de Defensienota. De VVD herkent zich in het beleid van de Minister als zij het belang van de NAVO voor het Nederlandse veiligheidsbeleid benadrukt. Daar staan wij zeer achter. Juist door samen te werken met onze Atlantische bondgenoten kunnen wij ons gemeenschappelijk

grondgebied en zijn burgers beschermen en kunnen wij in gezamenlijkheid de internationale rechtsorde bevorderen. Het is een lijn die wij al decennialang volgen. Het lijkt mij goed om dat hier nog eens te benadrukken.

De VVD steunt de Minister in haar voornemen om deze nota's als leidraad te gebruiken voor de Nederlandse inzet in de NAVO. Ik ga niet alle twaalf onderwerpen die in het verslag en de agenda worden genoemd, afzonderlijk van een standpunt voorzien, want daarvoor heb ik anderhalf uur nodig en mij is nu slechts zes minuten gegund. Ik pak er vier uit. Ik wil iets zeggen over de capaciteitstekorten, over cyberdefence, Connected Forces Initiative (CFI) en transparantie over opdrachten van lidstaten aan de NAVO. Ik geef de Minister graag enkele gedachten mee voor het overleg. Laat ik beginnen bij de menukaart om capaciteitstekorten aan te pakken. De kernvraag is hier hoe wij voorkomen dat wij bij een militair conflict onverhoopt de tegenstander met de blote hand tegemoet moeten treden. De VVD juicht de oproep van de Minister over intensivering van de internationale militaire samenwerking toe. Het is vervelend te moeten constateren dat nog maar weinig vooruitgang is geboekt met de NAVO-doelstelling om in 2020 te beschikken over moderne, nauw met elkaar verbonden, goed getrainde en uitgeruste strijdkrachten die in elke omgeving kunnen opereren. De VVD vindt het belangrijk dat landen meer investeren in multinationale projecten die helpen de belangrijkste tekorten op te lossen en die tijdig daadwerkelijk capaciteit opleveren en de samenwerking verder verdiepen. Dat zijn allemaal kernwoorden die ik ook de Minister al vaker heb horen zeggen. Ik noem hier nog maar eens de European Air Transport Command (EATC) als een voorbeeld van zo'n succesvolle samenwerking. Dit voorbeeld is al vaker genoemd. Ik denk dat het een van de beste voorbeelden is die wij op dit moment hebben. Helemaal tevreden ben ik met het bericht dat secretaris-generaal Rasmussen de Nederlandse suggestie heeft overgenomen om die menukaart samen te stellen, om de tekorten aan capaciteiten en, wat ik belangrijker vind, de tekorten aan activiteit aan te pakken. Ik lees dat de Minister van mening is dat deze menukaart de NAVO-bondgenoten de mogelijkheid biedt met de nationale parlementen te spreken over het oplossen van capaciteitstekorten én dat de Minister kansen ziet voor discussies tussen de nationale parlementen. Nu heb ik in mijn tekst staan «nu die nationale parlementen nog». Dat is een retorische opmerking. Ik heb net mijn tekst aangepast, waar mevrouw Hachchi al op een heel eigen wijze een invulling aan heeft gegeven. De complimenten gaan dus naar twee kanten.

Ik vervolg mijn betoog met een opmerking over cyberdefence. De vraag is hier hoe bondgenoten elkaar helpen bij de bescherming van ons grondgebied tegen ontwrichtende cyberaanvallen. De Minister dringt aan op een ondersteunende rol voor de NAVO als de VVD steunt haar daarin. Ik denk hierbij net als de Minister aan het uitwisselen van informatie en het bevorderen van interoperabiliteit. Landen blijven naar de mening van de VVD zelf verantwoordelijk voor het nationaal opbouwen van cybercapaciteiten. Van mij mag de Minister ook nationaal cyberdefence harder aanzetten. De voormalige Amerikaanse Minister van Defensie Panetta stelde vorig jaar: potential aggressors should be aware that the United States has the capacity to locate them and hold them accountable for actions that harm America or its interests. Duidelijker kun je als Minister niet zijn.

Het derde onderwerp dat ik aansnijdt, is het Connected Forces Initiative (CFI). Hierbij is het de vraag hoe onze militaire mannen en vrouwen nog beter leren om internationaal samen te werken. De VVD is altijd kritisch geweest over de NAVO Response Force (NRF). Deze is ingesteld en operationeel, maar nooit ingezet. Ik vind het goed om te horen dat Nederland in 2015 deelneemt aan een grote oefening waarbij de NAVO Response Force wordt ontplooid. Dan kunnen we zien of het werkt. Ik

steun de Minister in haar oproep voor een goede afstemming tussen nationale oefenprogramma's en het NAVO-oefenprogramma. Ik rond af met een opmerking over de financiële verantwoording. Wat gebeurt er eigenlijk met ons geld? Eerder vertelde president Stuiveling van de Algemene Rekenkamer tegen de Kamer dat het voor de International Board of Auditors for NATO (IBAN) bij bijna een derde van de gecontroleerde gelden niet duidelijk is wat er met het geld gebeurt. Tijdens de Parlementaire Assemblée van de NAVO in Dubrovnik vroeg delegatieleider Ten Broeke aan secretaris-generaal Rasmussen om de jaarlijkse financiële verantwoordings- en auditrapporten openbaar te maken. Ik kan mij voorstellen dat de Minister dit nog eens aan de orde stelt en kracht bij zet. De Rekenkamer adviseert het aanstellen van een chief financial officer binnen de Noord-Atlantische Raad. De VVD juicht het toe dat de Rekenkamer het initiatief neemt om de geldstromen van de NAVO inzichtelijk te maken. Zo kunnen de belastingbetalers zien waaraan het belastinggeld wordt besteed.

De **voorzitter**: Dank u wel. U bent ruim binnen de tijd gebleven. Het woord is aan mevrouw Eijsink.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Voorzitter. Ik wil graag beginnen met het vorige overleg over de ministeriële, op 30 mei van dit jaar. Uiteraard hebben wij toen met de Minister gesproken over Smart Defence en pooling and sharing, maar wij hebben toen ook gesproken over het zogenaamde dashboard en de shortfalls. Ik herinner me nog dat ik de Minister heb gevraagd of het mogelijk is om inzicht te krijgen in de shortfalls, de tekorten. Ik heb gevraagd op welke wijze het rapport van de secretaris-generaal van de NAVO, de heer Rasmussen, werd meegegeven en of dat ook aan de Kamer kon worden gepresenteerd. De Minister zei toen dat te zullen betrachten, maar dat zij wel moest bekijken in hoeverre deze documenten vertrouwelijk waren, et cetera. Dat was een heel goede poging van de Minister. Ik dacht hoopvol: ik kijk uit naar het verslag van die bijeenkomst. Het gaat niet over de lengte, maar over de inhoud. Het verslag laat zien dat dit er helaas niet bij zit. In het verslag van 30 mei staat dat de secretaris-generaal de Minister heeft geïnformeerd over de beschikbaarheid van militaire capaciteit voor de NAVO. Dat deed hij met behulp van een «food for thought paper», waarin de defence planning dashboard zit. Het woord «dashboard» is inmiddels ingeburgerd. In de vorige ministeriële is het woord «dashboard» naar boven gekomen. We werken dus nu met een dashboard. Er is immers te weinig vooruitgang geboekt met het verwezenlijken van NATO Forces 2020, zo zegt de Minister in haar eigen verslag. Dat was de doelstelling van de NAVO-top in Chicago. In Chicago wisten we ook al dat er een dashboard, een menukaart, moest zijn. Kortom: wij zouden moeten weten wat de capaciteiten zijn, wat de tekorten en overschotten zijn en wat het verzoek aan de verschillende NAVO-landen zou moeten zijn. Ik heb dat natuurlijk al vaker meegemaakt. Ja, mevrouw Hachchi, ik draai al een paar jaar mee. In Chicago is echter een stap voorwaarts gezet door dat inzicht wel te verkrijgen. Dan is het op een gegeven moment natuurlijk de vraag in hoeverre wij als parlement nu weten wat de shortfalls zijn en op welke wijze de overschotten en de capaciteiten echt beschikbaar zijn. Naar aanleiding van Chicago zijn inzichten gegeven. Ik heb weleens geprobeerd om achter al die «lijstjes» te komen, zo noem ik het maar even, maar er blijkt nog heel veel gerubriceerd te zijn. Enerzijds begrijp ik dat, anderzijds maakt dit het wel lastig om in parlementen daarover te spreken. De Minister roept de parlementen terecht op om te werken aan samenwerking en te zorgen voor inzicht. Dat inzicht is moeilijk te krijgen. Net als collega Hachchi, Vuijk en anderen praten ook wij met heel veel andere collega's, van de eigen politieke familie, maar ook van andere landen. Het is echter moeizaam om erachter te komen op basis waarvan wij nu met

z'n allen het politieke niveau kunnen pakken. Dat wil ik toch op deze bijeenkomst zeggen. Dat hebben we eerder met de Minister besproken. Zij heeft ons terecht aangesproken op het feit dat wij als parlement iets moeten gaan doen. Er is echter zo veel vertrouwelijk. Als de parlementen niet weten wat er rijdt, vliegt en vaart en wat er stilstaat, dan hebben zij ook een probleem. Dan kan ik zo vaak als ik wil met de Minister spreken over allerlei zaken die ook de Partij van de Arbeid in de Europese defensiesamenwerking zou willen, maar dan heb ik een groot probleem en dan blijf ik heen-en-weerpraten. Dan kan ik nooit de stap maken tot samenwerking op het gebied van aankoop, requirement – of procurement, zo men wil – en harmonisatie. We kunnen het nu hebben over een JSS en we kunnen het over anderen hebben. Stel dat we over een tijd de M-fregatten willen vervangen – het zou best kunnen dat die vervangen moeten worden – of dat wij de Onderzeedienst willen vervangen. Dat zou kunnen. Als ik het Materieelprojectoverzicht (MPO) bezie, dan denk ik dat wij daar een keer over zouden moeten spreken. Als wij daar met andere landen over willen spreken, dan moeten wij daarin inzicht krijgen, maar inzicht krijgen we niet. Ik vraag dan ook aan de Minister hoe de Kamer, ook naar aanleiding van de terechte oproep door de Minister, politieke verantwoordelijkheid kan nemen als zij geen inzicht krijgt in wat er nu eigenlijk allemaal speelt?

Ik maak een stap van het verslag naar de agenda van de Minister. Daarin verwijst zij zeer terecht naar de Internationale Veiligheidsstrategie, die gisteravond ook met de Kamer is besproken, en naar de defensienota «In het belang van Nederland», die wij op 6 november met de Minister gaan bespreken. De Minister verwijst hierin weer naar het dashboard. Ik vind het een geweldig idee: we hebben het nu over het dashboard en de menukaart. Zij spreekt van het defence planning dashboard en een menu of choices.

Ik ga nu in op het stukje over de capaciteiten in de geannoteerde agenda. Ik vind dat hierin over een aantal dingen toch wel heel weinig is gezegd. Het is heel goed dat wij inzicht hebben in alle diners en lunches en alles wat er gebeurt, en dat bedoel ik niet bagatelliserend, maar wat is nou de inhoud? Wij hebben de agenda een week geleden gekregen. Ik kan mij voorstellen dat er iets meer inhoud met de Kamer te delen is.

Hoe staat het nou met de Smart-Defenceprojecten? Welke vooruitgang wordt er geboekt? Mijn vertrekpunt is dat ik niet weet waar de capaciteits-tekorten en -overschotten et cetera zich nu voordoen. Hoe weet ik dan hoe het met Smart Defence zit? Daar moeten wij inzicht in krijgen.

Hoe zit het met de hervorming van het NATO Defence Planning Process (NDPP) als geen enkel land zich daarop richt of zich daaraan houdt? Dat is natuurlijk van groot belang. Ik vraag de Minister dan ook of Nederland over een en ander heeft overlegd. Hebben wij binnen de NAVO overleg gevoerd over wat wij gingen wegstrepen, bijvoorbeeld het JSS? Ik ga ervan uit dat de Minister uiteraard heeft overlegd over het JSS, maar kan zij dat met ons delen? Dat sluit aan bij het nieuwe idee – ik vind het een nieuw idee – van het dashboard en het menu of choices. Interessant in dit verhaal vind ik de desbetreffende alinea waarin terloops het woord «overschotten» wordt genoemd. Dat wordt één keer genoemd. Wat doen wij dan met overschotten? Daarna gaat het alleen maar over tekorten. Het zou aardig zijn om ook de overschotten in kaart gebracht te krijgen. Ik besef dat dit een moeilijke – «gevaarlijke» is wat overdreven – exercitie is. Het kan zonder nadenken immers ook leiden tot het wegsnijden van capaciteiten die je misschien zelf over een bepaalde periode weer nodig hebt. Dat is natuurlijk altijd het gevaar: capaciteiten die je nu bestempelt als overschot, heb je in een andere periode misschien zelf weer nodig. Ik denk nu aan onze eigen tanks. Helaas. Ik ben ervan overtuigd dat een betere balans in Europa nodig is.

En dan het volgende.

De **voorzitter**: Mevrouw Eijnsink, wilt u proberen om uw betoog af te ronden?

Mevrouw **Eijnsink** (PvdA): O. Sorry, voorzitter, ik dacht dat ik net begonnen was. Excuses. Als ik zo vrij mag zijn om het debat te verlevendigen: we hebben nog tijd.

Hoe verhoudt zich dit tot processen zoals pooling and sharing, die door de EU worden uitgevoerd? In de geannoteerde agenda ten behoeve van de EU-vergadering lees ik altijd minstens een paar keer het woord «NAVO». Wij pleiten in de EU voor afstemming van planningsprocessen tussen beide organisaties. Dat zouden wij in de NAVO ook moeten doen. Het gaat tenslotte om de problemen in Europa, die voor de EU en de NAVO hetzelfde zijn. In dat licht is het interessant en goed om te zien dat de Europese Raad in december in dit document niet wordt genoemd. De European Council van december staat er helemaal niet in. Dat vind ik opmerkelijk. De NAVO-top in 2014 staat wel genoemd. Dat zou een vervolg moeten zijn op de Europese Raad inzake de capaciteitsversterking binnen Europa. Dat staat in deze brief maar één keer.

Gezien de tijd sluit ik mij aan bij de vragen van collega Vuijk over cybersecurity. Mijn vragen waren dezelfde.

Mijn laatste opmerking gaat over de Veiligheidsraadresolutie 1325. De Minister zegt dat de Ministers tijdens de NAVO-top in Chicago hebben besloten om de praktische gevolgen van deze resolutie voor de NAVO-geleide operatie in kaart te brengen. Verder zegt zij: «Nederland herkent zich in de aanbevelingen en steunt de constatering dat er inmiddels voldoende beleid is ontwikkeld.» Dit begrijp ik niet. Ik zou de aanbevelingen dan graag zien. Ik heb hier overigens voor mij het rapport van de Parlementaire Assemblée van de NAVO over Veiligheidsraadresolutie 1325 van afgelopen weekend. Ik had echter graag dat rapport gezien, want in dit rapport wordt Nederland nog behoorlijk bekritiseerd. De Minister schrijft «de constatering dat er inmiddels voldoende beleid is ontwikkeld». Beleid dat is ontwikkeld – dat staat natuurlijk op papier, en dat is prima want dat is de eerste stap – is echter nog geen beleid dat uitgevoerd is in de praktijk, terwijl dat zeer noodzakelijk is in operaties waarbij wij samenwerken. Dat is een verschil. Graag hoor ik daarop een reactie.

Dank u voor uw coulance, voorzitter.

De **voorzitter**: Dank u, mevrouw Eijnsink. Ik heb begrepen dat de Minister geen schorsing nodig heeft voordat zij de gestelde vragen zal beantwoorden. We gaan dan ook meteen door met de eerste termijn van de Minister.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Voorzitter. Ik ga graag gelijk door. We kunnen maar beter een beetje tempo houden. Als ik iets over het hoofd zie, dan weet ik zeker dat de leden mij daarop zullen attenderen. De NAVO-agenda kwam wederom laat. Dat is vervelend voor de Kamer, maar ook voor mij, de andere Ministers en de staf. De termijnen voor de voorbereiding en onderlinge afstemming worden daardoor immers steeds korter. Alleen al daarover zal ik een opmerking maken. Het is daardoor soms lastig om op voorhand al vergaand inzicht te geven in hetgeen zal worden besloten.

Mevrouw Hachchi zei een actieve internationale opstelling van belang te vinden. Dat wordt inderdaad gedeeld door de partij van mevrouw Hachchi, maar gelukkig ook door andere partijen. Gisteravond, in het debat over de Internationale Veiligheidsstrategie, constateerden wij nog maar eens dat daar een brede meerderheid voor was in de Kamer. Daar ben ik heel erg blij mee. Natuurlijk hebben wij de NAVO en de EU als ankers. Ik kan eigenlijk niet genoeg benadrukken dat een sterke EU in het belang van de NAVO is.

Mevrouw Hachchi vroeg terecht naar de Nuclear Planning Group (NPG). Ik vrees dat ik daar niet zo heel veel over kan zeggen, omdat dat besloten is. Dat is geen onwil, maar dat is conform de afspraken die zijn gemaakt. Mevrouw Hachchi vroeg ook naar het afwerpen van kernwapens en of dit een overweging is geweest bij de keuze voor de F-35. Daarop is het antwoord NEE, in hoofdletters.

Verder vroeg mevrouw Hachchi naar nieuwe akkoorden, besluiten of deals die gerelateerd zijn aan de kerntaak. Natuurlijk zal ik daarover communiceren als daarvan sprake is. Ik verwacht echter helemaal niet dat zich dat op de komende bijeenkomst zal voordoen. Ik denk ook niet dat ik dat zal aankondigen, maar dat dit internationaal wordt aangekondigd. De Kamer ontvangt binnenkort van collega Timmermans een uitgebreide brief. Natuurlijk zal ik daarover communiceren. Vraagt de Kamer mij naar de gesprekken en overwegingen die aan zo'n besluit, akkoord of deal ten grondslag kunnen liggen, dan wordt dat waarschijnlijk wat lastiger, maar dat is nu niet aan de orde. Ik verwacht ook niet dat de bijeenkomst volgende week dergelijk nieuws zal opleveren.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Ik dank de Minister voor haar heldere antwoord dat de nucleaire taak niet relevant is als het gaat om de vervanging van de F-16. Zo vat ik het NEE, in hoofdletters, in ieder geval op.

Ik had nog een concrete vraag. Misschien moet ik hem zo formuleren dat er een toezegging op kan volgen. Zegt de Minister toe dat zij de Kamer, al dan niet vertrouwelijk, informeert als er nieuwe afspraken worden gemaakt over de kernwapentaak? Ik kan niet vragen welke nieuwe afspraken in 2010 zijn gemaakt, aangezien die vraag wordt beantwoord in de brief van Minister Timmermans. Ik begrijp dat Minister Hennis-Plasschaert zegt: wacht op de brief van Minister Timmermans. Deze vraag zal ik dan ook niet stellen, maar ik wil wel graag dat wordt toegezegd dat de Kamer wordt geïnformeerd, vertrouwelijk dan wel openbaar, als dit soort afspraken of andere zaken in het kader van die kernwapentaak spelen. Het is immers van belang dat de Kamer geïnformeerd is en geïnformeerd blijft.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Dit betreft het punt van eventueel gerubriceerde informatie. Voor zover dat kan, zal ik transparantie betrachten. Ik kom daar straks ook op terug in mijn reactie op het pleidooi van mevrouw Eijnsink. Dat is een terecht pleidooi. Mevrouw Hachchi is een groot voorstander van vergaande internationale samenwerking. Zij weet dus ook dat er soms op eieren moet worden gelopen als het gaat om gerubriceerde informatie en de verschillen van mening, bijvoorbeeld tussen de NAVO-landen, over het openbaar maken daarvan. Mevrouw Hachchi vindt mij echter aan haar zijde als zij zegt dat we zo veel mogelijk transparantie moeten betrachten. Als ik over iets niet mag communiceren, zal de Kamer dat op een of andere manier te horen krijgen.

Voorzitter. Mevrouw Hachchi vroeg naar de NAVO-Rusland Raad. Het is de eerste keer sinds juli 2011 dat de raad bijeenkomt. Het is een moment om te markeren. Ik ben zeer benieuwd hoe dat gesprek gaat, zeker omdat de opstelling van Rusland – hoe zal ik het netjes zeggen – op een aantal dossiers opvallend te noemen is. Mevrouw Hachchi vraagt mij eigenlijk om een aantal andere kwesties die de afgelopen weken in het nieuws zijn geweest, niet uit het oog te verliezen. Dat spreekt voor zich. Tegelijkertijd gaat het hierbij over het algemeen over bilaterale kwesties, die bij ons in het nieuws zijn gekomen. Ik zit daar in multilateraal verband. Ik heb geen bilateraal overleg met de Russische Minister. Ik voel er weinig om onze bilaterale kwesties in multilateraal verband aan de orde te stellen. Ik hoop dat mevrouw Hachchi daar begrip voor heeft. Bij een eventuele volgende NAVO-Rusland Raad is het altijd mogelijk om wel een bilateraal overleg te plannen. Dat heb ik dit keer niet gedaan, ook omdat ik vind dat collega

Frans Timmermans bij uitstek de aangewezen persoon is om deze kwesties aan de orde te stellen.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Bedankt voor het heldere antwoord. Mijn opmerking ging met name over het feit dat nu alleen het punt van transparantie inzake oefeningen op de agenda staat. Is dat het enige punt dat in de Ruslandgroep wordt besproken? Of zal de Minister nog meer onderwerpen meenemen in haar inbreng?

Minister **Hennis-Plasschaert**: Ik zei net al dat dit de eerste keer is sinds juli 2011 dat we weer bij elkaar komen. Het heeft dus even geduurd. Er staat best wel wat licht op deze bijeenkomst in het kader van de relaties. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om ontwapening en de vraag hoe we de relaties goed houden. Ik denk dat ik de zaken niet per se op scherp ga zetten. Ik zal vooral bekijken hoe we de verhouding met Rusland in het belang van ons allen gaan invullen. Het is voor mij de eerste keer dat ik deze raad bijwoon. Ik wil dus eerst even bekijken wat ik kan doen en waar ik het verschil kan maken. De verhouding tussen de NAVO en Rusland is in vele opzichten cruciaal, zeker in het kader van ontwapening. Dat betekent ook dat je hier en daar voorzichtig moet zijn met de wijze waarop je opereert.

Voorzitter. Mevrouw Hachchi vroeg naar Afghanistan en het OPLAN (operation plan). Het OPLAN is er nog niet. Wij hebben natuurlijk wel de gesprekken gevolgd tussen Karzai en Kerry. We hebben gisteren ook collega Timmermans gehoord over het interview met Karzai. Daarbij lopen de rillingen over je rug. Op dit moment verlopen de gesprekken met Afghanistan moeizaam. Er is gesproken over een status of forces agreement, maar zover is het nog niet. Besluitvorming op dit punt is nog niet aan de orde. Ik zit wel aan tafel als Duitsland presenteert hoe het denkt te gaan opereren – de besluitvorming hierover heeft ook nog niet plaatsgevonden – en waar het denkt behoefte aan te hebben. Ik zal luisteren, maar ik zal ook aangeven dat besluitvorming in Nederland niet aan de orde is op dit moment. Dat weet mijn collega Thomas de Maizière ook heel goed.

Mevrouw Hachchi vroeg ook of ik nader kan ingaan op de inzetbaarheid van onze krijgsmacht als we verschillende missies draaien. Hierbij werd vooruitgelopen op eventuele verlenging of eventuele nieuwe missies. Daar kan ik verder niet op reageren. Maar als het inzetten van onze krijgsmacht tot gevolg heeft dat inzetbaarheid voor andere missies onmogelijk is, zullen de CdS en ikzelf als bewindspersoon natuurlijk nooit besluiten tot het zenden van onze militairen naar een missiegebied. Kortom, de inzetbaarheidsdoelstellingen zijn ons allemaal duidelijk. Die zijn ook duidelijk uiteengezet in de nota over de toekomst van de krijgsmacht. We weten wat we daarbinnen kunnen. Er is echter ook een grens aan wat de krijgsmacht kan. Daarmee wordt rekening gehouden bij het plannen van missies. Dat spreekt voor zich, of het nou om Afghanistan gaat of om welke missie dan ook.

Ik kom op het JSS. Ik heb niet geschreven dat we het JSS met een kwart miljard verlies te gelde maken, maar in de nota staat wel dat we dat niet in de vaart zullen nemen. Dat gaat mij ook aan het hart. Dat gaat vele mensen in de krijgsmacht en daarbuiten aan het hart. In de nota staat wel dat er drie pijlers zitten onder het JSS en dat een daarvan, het transport van zwaar materieel, goeddeels onderuit is gehaald, bij wijze van spreken, door het afstoten van de tanks. Een andere pijler had te maken met de invoering van het STOM-concept, bij het initiëren van Chinooks. Dat hebben we ook on hold gezet, om meer balans te krijgen in het aanbod van en de vraag naar helicapaciteit. Dat betekent dat we nog één pijler echt overeind houden, namelijk de bevoorrading. Het is de vraag of die pijler voldoende is om het JSS in de vaart te nemen. Als ik mevrouw Hachchi goed heb begrepen, zegt zij eigenlijk tegen mij: kijk verder dan je

neus lang is. Zij vraagt mij ook om mijn ogen en oren open te houden voor een andere invulling dan het niet in de vaart nemen. Het antwoord op die vraag is vanzelfsprekend bevestigend, maar ik hecht eraan hier geen valse verwachtingen te scheppen. Ik heb mensen moeten teleurstellen. Ik wil heel graag mensen voor een teleurstelling behoeden of wil juist zeggen dat het allemaal op een andere manier goed zal komen, maar dat kun je niet te vaak doen. Ik kan niet te vaak zeggen dat het zo gaat, om vervolgens te zeggen dat het weer anders gaat.

Het JSS blijft een onderwerp van aandacht. D66 heeft zich daarover gebogen, maar ook de coalitiepartijen, ieder op geheel eigen wijze, en andere partijen in de Kamer hebben al eerder nagedacht over internationale exploitatie en een andere vorm om het JSS voor Nederland te behouden. Het behoud van operationele capaciteit is mij ook veel waard. Ik zal tot het laatste moment blijven zoeken naar een mogelijk alternatief. Als de Kamer mij vraagt om dit aan de orde te stellen bij collega's binnen de NAVO dan wel de EU, zal ik dat vanzelfsprekend doen. Het is een nichecapaciteit. Dat staat ook in een nota. Het betreft een nichecapaciteit die ertoe doet, zowel in de EU als binnen de NAVO. We hebben de krijgsmacht opgebouwd op basis van basis- en nichecapaciteiten. Die drie pijlers lagen echter wel ten grondslag aan het besluit om het JSS niet in de vaart te nemen. Het is denk ik een helder en complex plaatje.

Mevrouw **Hachchi** (D66): De Minister begon met de woorden: ik zal mijn ogen en oren openhouden. Daarna zei zij dat zij bereid is om de gelegenheden binnen de NAVO te benutten en te bekijken wat de mogelijkheden zijn. Wij hebben het C-17-project. Collega Vuijk heeft het er ook over gehad. Wij hebben zo'n succesverhaal. Met het Joint Support Ship kunnen we op dezelfde wijze zoiets opzetten. We moeten dus niet alleen kijken naar de pijlers van Nederland. Er zijn ook andere landen. Nog niet eens zo lang geleden werd binnen de NAVO gezegd dat deze capaciteit nodig is in bondgenootschappelijk verband. Het lijkt mij niet alleen een kwestie van oren en ogen openhouden. We moeten ook actief bekijken welke oplossing we kunnen vinden om dit met andere landen te doen. Dat wil ik nogmaals benadrukken. Uit het antwoord van de Minister aan het einde van de rit begrijp ik echter dat zij ook bereid is om dit te gaan doen. Ik denk daarbij niet alleen aan Europese landen. Ik weet dat bijvoorbeeld ook Canada interesse hierin heeft. Ook landen als de Verenigde Staten doen mee aan het C-17-project. Laten we dit als concrete actie oppakken in plaats van te zeggen: we kijken wel of er mogelijkheden zijn en we houden onze oren en ogen open. Als de Minister die opvatting deelt ...

De **voorzitter**: Mevrouw Hachchi, volgens mij hebt u uw punt voldoende helder gemaakt voor de Minister. Het woord is nu aan de Minister.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Ogen en oren openhouden klinkt inderdaad enigszins passief. Ik zit wat actiever in elkaar. So don't worry. Let wel: als het gaat om het behouden van de nichecapaciteit, kan het gezamenlijk exploiteren van het JSS een optie zijn. Nogmaals, ik heb wel een businesscase en de financiële huishouding moet kloppen. Maar stel dat een NAVO-partner zegt – ik noem maar iets gek – dat hij nog wel wat budget over heeft en voorstelt om het van ons over te nemen. Dan blijft die nichecapaciteit wel voor de NAVO behouden. Dat zou ook een uitkomst kunnen zijn voor de problemen die wij hebben binnen Defensie. Maar nogmaals, ik zit er open in en ga het gesprek actief aan. Vanochtend las ik in de krant dat ik met een boekhoudkundige exercitie bezig zou zijn geweest. Ik snap dat dit wordt opgemerkt, maar het is niet zo dat die nota door een Minister in een ivoren torentje is opgesteld, zonder overleg te plegen. Daar is behoorlijk lang en intensief over gesproken, met de CdS en de commandanten van de krijgsmachtdelen. Vele sommen zijn daaraan voorafgegaan en uiteindelijk zijn er keuzes gemaakt. Het tot stand komen

van de nota en de maatregelen die daarin worden genomen, is dus zeker geen simpele boekhoudkundige exercitie geweest. Het doet allemaal dus een beetje zeer, maar ik begrijp ook waar het vandaan komt. Als ik mogelijkheden zie voor een alternatief, zal ik daar zeker naar kijken. Ik zal daar ook actief naar op zoek gaan. Let wel: ik hecht eraan om geen valse verwachtingen te wekken bij onze mensen.

Hiermee heb ik de vragen van mevrouw Hachchi beantwoord.

De heer Vuijk sprak over de capaciteitstekorten, de menukaart en de internationale samenwerking. Conform zijn collega's had hij het over nut en noodzaak van internationale samenwerking. Die samenwerking is de enige manier om de shortfalls daadwerkelijk op termijn te dichten. Ik zeg daarbij dat politieke wil cruciaal is. Ik denk dat mevrouw Eijnsink daar ook wel een beetje op hintte. We kunnen er nog tien jaar over praten, maar uiteindelijk moeten er knopen worden doorgehakt.

De heer Vuijk vroeg of ik cyberdefence nationaal harder wil aanzetten. Ik had niet helemaal op mijn netvlies wat hij daar precies mee bedoelde. We hebben een coördinerend bewindspersoon op het gebied van cyber, namelijk Ivo Opstelten. We hebben het Nationaal Cyber Security Centrum, waar publiek en privaat bij elkaar komen. Defensie speelt daarbij vanzelfsprekend een rol. Niet alleen op het gebied van de weerbaarheid van onze eigen netwerken, maar ook op het gebied van de weerbaarheid van Nederland, speelt Defensie een rol. Dat is dus defensief. De inzet van cyber in operaties is meer offensief. Ook daarbij speelt Defensie een rol. We zijn die rol aan het vergroten. We versterken de inlichtingencapaciteit. Cyber is onmiskenbaar het vijfde domein, waar Defensie ontzettend veel aandacht voor heeft. In de nota hebben we expliciet genoemd dat we op dit terrein intensiveren. Dat is ook de enige weg voorwaarts. Ik had eerder vanochtend een gesprek met iemand. Tijdens dat gesprek realiseerde ik mij weer eens dat de urgentie van de kwetsbaarheden van de Nederlandse cybersamenleving nog niet bij iedereen op het netvlies staat. In geen honderd jaar kan Defensie de hele weerbaarheid van Nederland op zijn schouders nemen, want iedereen – u en ik, de bedrijven, de ondernemers en andere mensen in Nederland – is verantwoordelijk voor zijn eigen weerbaarheid en moet daar ook maatregelen voor nemen. Maar als het erop aankomt, is Defensie natuurlijk wel een heel belangrijke partner. Het intensiveren van dit alles spreekt voor zich. Ik hoop dat ik de heer Vuijk hiermee voldoende heb bediend.

De **voorzitter**: Ik denk dat de heer Vuijk nog niet voldoende overtuigd is.

De heer **Vuijk** (VVD): Het is toch wel een aardig onderwerp. De cyberstrategie past helemaal in de Nederlandse traditie en de manier waarop wij zaken aanvliegen. Wat mij betreft mag de Minister dit best wat harder aanzetten. Zij heeft daar overigens volledig haar eigen verantwoordelijkheid in; begrijp mij goed. Als iemand denkt dat hij de Nederlandse samenleving via cyber kan ontwrichten, om wat voor reden dan ook, dan moet dat net zo goed consequenties hebben als wanneer iemand dat fysiek probeert. Op dit terrein zijn de stukken over cyber abstract. Dat geldt ook voor de NAVO-stukken over cyber. Ik vind het juist mooi dat de Amerikaanse Minister van Defensie letterlijk heeft gezegd: ook als je via cyber aan ons komt, loop je het risico dat je een en ander terugkrijgt via cyber en dat je ons fysiek achter je aan krijgt. Mijn kritiek op wat er op dit moment gebeurt, is dat het te veel in de hoek van de politie zit en te veel in de hoek van opsporing en vervolging, terwijl het bij cyberwarfare echt om het oplossen van problemen gaat. Door cyberwarfare wordt de samenleving immers ontwricht. Wat mij betreft mag de Minister van Defensie daar best wat scherper in zijn en mag zij zeggen: als de Nederlandse samenleving wordt ontwricht, praten we over iets anders dan alleen maar opsporen en vervolgen, dan gaat er meer spelen.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Ik vertel het even in mijn eigen woorden. Als de heer Vuijk mij vraagt om er wat meer licht op te zetten en om vooral ook de urgentie en het besef van de waarde van Defensie ook op dit terrein te benadrukken, ben ik het van harte met hem eens. Ik zal dat doen. Er is ook een AO over cyber gepland. We hebben zo veel AO's dat ik door de bomen het bos niet meer zie, maar volgens mij wordt dat AO ergens in december gehouden. Ik hoor zojuist dat dit volgend jaar zal plaatsvinden. Dat maakt niet uit; het AO over cyber wordt nog gehouden. Ik denk dat dit AO er echt toe doet. Daarin kunnen de Kamer en ik met elkaar vaststellen waar Defensie het verschil kan maken. Maar de oproep om de urgentie te benadrukken en het besef van de waarde van Defensie, ook op dit terrein, neem ik van harte over.

Ik kom op de Algemene Rekenkamer en het onderzoek naar de financiële stromen. Het is geen verrassing als ik zeg dat Nederland al jaren streeft naar transparantie over de financiën van de NAVO. We proberen ook al jaren om die chief financial officer aangesteld te krijgen. Tot mijn grote irritatie verschillen de NAVO-landen daarover van mening. Ik kan niet eens raden waarom dit het geval is, of misschien toch wel, maar het is gewoon niet logisch om hiermee niet door te gaan. Als we er wel mee doorgaan, wordt er immers een heleboel mist weggenomen. In veel NAVO-landen heeft de krijgsmachten het op dit moment zwaar te verduren. We willen dat er op de juiste wijze met de NAVO-gelden en de nationale bijdrage wordt omgegaan. Ik zal dit punt opnieuw uitgebreid onderstrepen tijdens de NAVO-bijeenkomst volgende week. De enige weg voorwaarts is dat we erop blijven hameren. Ik heb dat de vorige keer overigens ook gedaan op het gebied van de verdere hervorming van de NAVO. Een aantal landen maakt zich hier in het bijzonder druk om, onder andere Canada – ik zeg het even uit mijn hoofd – het Verenigd Koninkrijk en Nederland. Het gaat om een zestal landen. Ik erger mij eraan, juist omdat er in veel NAVO-landen een enorme reorganisatie van defensieorganisaties gaande is.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Tijdens ons bezoek aan de Parlementaire Assemblée van de NAVO spreken wij altijd de secretaris-generaal van de NAVO, de heer Rasmussen. De 28 delegaties mogen dan allemaal één vraag stellen. Wij hebben als delegatie allemaal uren over die ene vraag vergaderd. Dat doen we als we met vijf partijen gaan. Onlangs in Dubrovnik stelde de Nederlandse delegatie wel een cruciale vraag. We vroegen namelijk naar de centen. De delegatieleider, de heer Ten Broeke, stelde deze vraag aan de heer Rasmussen. De Minister zei zojuist al dat het Verenigd Koninkrijk ons hierin heeft gesteund. Wij steunen ook het Verenigd Koninkrijk. Het is totaal niet inzichtelijk wat er precies gebeurt. Misschien helpt het de Minister als zij in haar inbreng verwijst naar de Nederlandse delegatie. Hierover hebben de Nederlandse delegatie en het Verenigd Koninkrijk immers opmerkingen gemaakt. De heer Rasmussen heeft zich dat zichtbaar aangetrokken. Hij heeft ons toegezegd dat hier heel goed naar zal worden gekeken. Een van de punten was dat we veel informatie kunnen krijgen, maar dat het wederom gaat om «confidential information». Als 90% van die informatie confidential is, komen we natuurlijk nooit ergens. Wellicht kan het feit dat het parlement haar op dit punt zeer heeft gesteund, de Minister helpen bij haar verdere inbreng.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Ik zal nadrukkelijk verwijzen naar de inbreng van de Nederlandse delegatie. Dat doe ik met liefde. Ik kan mij herinneren dat ik de vorige keer dat dit onderwerp ter sprake kwam, enig gevoel van urgentie zag bij de secretaris-generaal. Tegelijkertijd is er sindsdien niet veel gebeurd. De aanhouder wint en geduld is een schone zaak, maar ons geduld wordt wel op de proef gesteld. Ik zal dus nadrukkelijk verwijzen naar de inbreng van de Nederlandse delegatie in dezen. Mevrouw Eijsink sprak, heel terecht, uitdrukkelijk over gerubriceerde informatie en daarmee de onmogelijkheid voor parlementen om volledig

hun rol te spelen. Ik zal dat ook plenair weer benadrukken. Ik zal daar ook voor lobbyen bij de andere lidstaten. Hiervoor geldt dat de meningen nog steeds verschillen, maar iedere stap voorwaarts is er één. Ik kan natuurlijk geen «miracle» creëren en ervoor zorgen dat de sg in een keer iets voorstelt waar hij zich voorheen altijd tegen heeft gekeerd. Maar als het gaat om het vrijgeven en het zo veel mogelijk openbaar maken van documenten, zodat ook het parlement een rol kan spelen, ben ik het daar van harte mee eens.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): We zijn het dus met elkaar eens, maar dat was de vorige keer ook al het geval. De vraag is nu welke stap we kunnen zetten. secretaris-generaal Rasmussen legt de politieke vraag namelijk terecht bij de parlementen neer. Ik zal niet zeggen dat we nu in een vacuüm zijn beland, maar we zijn wel in een situatie beland waarin we allemaal weten dat het politieke niveau ertoe doet en dat daar de besluitvorming plaatsvindt. Maar goed, als ik niet weet waar de overschotten of tekorten zitten en waar de lijstjes van de Chicago Summit betrekking op hebben – we hebben indertijd hele lijsten gehad – is het wel heel erg moeilijk om te spreken over requirement, procurement et cetera. Het is dan zelfs moeilijk om te spreken over harmonisatie. Het is dan wel heel moeilijk voor parlementen om die rol te kunnen en te willen spelen. Ik begrijp het politiek gezien zeer als die 28 landen een en ander niet gelijktijdig doen. Dan is het misschien goed om met een aantal NAVO-landen alvast een klein stapje te zetten. Ik weet niet of daar mogelijkheden toe zijn, maar ik kan mij voorstellen dat we op dit punt ook «like-minded» hebben, die van mening zijn dat we ergens moeten beginnen. Er is een planningsproces. We gaan nu naar een dashboard of een menukaart toe. Dat is heel fijn. Ik kan mij voorstellen dat de Minister daar nog vele keren over zal spreken voordat ze naar de ministeriële en informele bijeenkomsten gaat, maar het helpt ons niet veel verder. We zullen hier namelijk ook een keer over spreken bij de Europese Raad. Ik doe de suggestie om het in kleine stapjes te doen, via bilateraal overleg met like-minded landen. Die suggestie heeft de Minister vast zelf al bedacht. Alles wat we hier zeggen, heeft de Minister ook al bedacht.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Als wij tot keuzes komen, bijvoorbeeld voor deelname aan bepaalde Smart-Defenceprojecten, maak ik die keuzes zo veel mogelijk inzichtelijk en plaats ik ze in een bepaalde context. Daarmee voorzie ik de Kamer zo veel mogelijk van de juiste informatie, zodat ook zij een afweging kan maken. Daarvoor zou je niet per se een overzicht van de capaciteiten van alle NAVO-landen nodig hebben, maar het is wel prettig om te zien waar precies de problemen zitten. Kortom, mevrouw Eijsink vindt mij aan haar zijde als zij zegt: strijd en probeer like-minded countries voor dit standpunt te winnen en versterk daarmee uw stem richting de sg. Dat is in feite wat ik mevrouw Eijsink hoor zeggen. Dat zal ik ook doen.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Ik zal het nog iets meer concretiseren. Onze M-fregatten zullen een keer vervangen moeten worden. Als we dat politieke besluit ergens een keer nemen, moet er bij wijze van spreken nu al over nagedacht worden. Gelet op het Defensie Materieel Proces – ik verwijs naar wat ik hierover in eerste termijn zei – moet er nu al nagedacht worden. De Duitsers zijn er al over aan het nadenken. Meer landen zijn erover aan het nadenken. Wij hebben een intentieverklaring met de Duitsers getekend. We hebben van het Ministerie van Defensie een goede technische briefing daarover gehad. Het is nu dus tijd om kleine stapjes te zetten. Of het nou gaat om een JSS of een JSF, we weten allemaal dat het jaren duurt voordat er daadwerkelijk wat gebeurt. Ik wil de Minister op dit punt juist steunen. Ik redeneer dus de andere kant op. Als Nederland wil aanhaken bij de Europese defensiesamenwerking – mijn partij staat daar

sinds jaren voor – dan kunnen we als parlement verantwoordelijkheid nemen in die besluitvorming. We kunnen de regering dus steunen hierin. Als we de M-fregatten ooit willen vervangen, hoeven we daar nu nog geen besluit over te nemen, maar dan moeten we wel aanhaken bij de ontwikkelingen. De Duitsers geven het in feite al aan. Willen we meedoen, dan moeten we in ieder geval meedenken. We hoeven nog geen ja of nee te zeggen, maar we moeten wel meedenken. Dat betekent dat we al inzicht krijgen in de processen, anders zijn we te laat. Bij heel veel materieel hebben we beslissingen naar achteren geschoven. We hebben aangegeven dat we bepaalde investeringen later doen, maar ik zou heel graag dat haakje blijven houden om mee te blijven denken. Daarbij speelt planning ook een heel belangrijke rol.

De **voorzitter**: Uw betoog is helder.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Absoluut. Volgens mij zitten wij ook geheel op één lijn. Als het gaat om samenwerking met Duitsland, zijn de submarines expliciet genoemd. Dat betekent dat we meedenken. Dat zullen we ook blijven doen. Ik heb in een eerder AO toegezegd dat hier in januari over wordt gerapporteerd en dat de Kamer dan een volledig overzicht krijgt van de lopende zaken en de onderdelen. Daarmee zeg ik niet dat er iedere maand of ieder jaar enorm verschillen zichtbaar zijn. Soms is iets heel ver weg, maar dan wordt er wel nagedacht en wordt er wel op de achtergrond meegekeken. We zitten dus op één lijn. Voorzitter. Mevrouw Eijsink vroeg ook naar de overschotten. Dat vind ik zelf een interessant punt. Of er nou sprake is van een tekort of een overschot, het gaat erom dat we als individuele lidstaten out of the box denken, in die zin dat we durven te investeren in een nichecapaciteit, terwijl we in eerste instantie de drang hebben om in een basiscapaciteit te investeren. Een overschot hoeft nationaal niet per se een overschot te zijn, maar zal in zijn totaliteit, binnen de NAVO wel tot een overschot leiden. Dat vraagt nu net om een mentaliteitsverandering. In dit huis wijzen al heel veel neuzen dezelfde kant op. Geen enkel land zou zich houden aan het NDPP. Het is misschien wat zwart-wit gezegd, althans ik weet niet welke woorden mevrouw Eijsink precies heeft gebruikt, maar er zijn inderdaad ...

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Het zijn mijn niet mijn woorden. Ik weet precies wat ik hier heb uitgesproken. Ik heb niet gezegd dat landen zich er niet aan houden.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Dan heb ik de vraag verkeerd begrepen. Ik vraag mevrouw Eijsink om haar woorden te herhalen.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Ik heb letterlijk gevraagd hoe het met de vorming zit, omdat een en ander aansluit bij het idee van het dashboard en een menu of choices. Dan is het interessant om te kijken naar de overschotten – daar heeft de Minister het over gehad – en daarna naar de tekorten. Voor de balans binnen Europa zou het goed zijn om dit in kaart te brengen. Daar heb ik om gevraagd. Ik heb ook gevraagd hoe we dat verder gaan doen. Nu hebben we het over een dashboard of een menukaart. Het gaat allemaal over hetzelfde: wat rijdt er, wat vliegt er, wat vaart er en wat staat er stil? Het gaat hierbij om Nederland en de overige 27 landen binnen de NAVO. Dat was mijn vraag.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Als mevrouw Eijsink verwijst naar het voorkomen van overlap met de Europese Unie – zo begrijp ik haar vraag – ben ik het van harte met haar eens. Zij zei ook dat er niet wordt verwezen naar de Europese Raad. In de stukken van de Europese Raad wordt niet verwezen naar de NAVO-top in 2014. Dat hoeft ook niet. Voor heel veel

EU-landen is de NAVO de hoeksteen van het veiligheidsbeleid. Het is wel van belang dat secretaris-generaal Rasmussen aanwezig is bij de Raad en dat Lady Ashton aanwezig is bij de NAVO. Zij zitten er altijd bij en zij participeren volop. Die afstemming is ook gaande. Voor heel veel EU-landen is de NAVO echt de hoeksteen voor het veiligheidsbeleid. Zij zijn tot het inzicht gekomen dat de Europese Unie een sterke unie is en dat zij in het belang is van de NAVO. In de EU wordt met name gewezen op het zo veel mogelijk aansluiten bij de NAVO en niet initiatieven te ontplooiën waarmee dubbelingen zouden ontstaan. Die nadruk hoor je meer binnen de Raad dan bij de NAVO, maar bij de NAVO is men net zo eager voor een goed werkende en effectieve inbreng van de Europese Unie, omdat men daarmee ook de discussie over burden sharing een beetje kan sussen. Volgens mij gaat het heel erg goed, maar we moeten wel wakker blijven. Ik kan u echter verzekeren dat de welbekende landen, waaronder Nederland maar bijvoorbeeld ook het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Frankrijk, keer op keer blijven benadrukken dat we ervoor moeten oppassen dat we elkaar niet in de weg gaan zitten en dat we ervoor moeten zorgen dat we juist complementair aan elkaar zijn. Het uitgangspunt is dat de NAVO en de EU zo veel mogelijk complementair aan elkaar zijn en elkaar dus niet in de wielen rijden.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Ik ben het eens met wat de Minister zegt over het complementair zijn. Het kan ook niet anders. Nederland maakt helaas bepaalde keuzes. Dat doen andere landen ook. In hoeverre krijgen de parlementen en Ministers onderling duidelijk dat we voldoende overhouden om met elkaar te blijven samenwerken op het gebied van verschillende wapensystemen? Wat hebben wij straks zelf nog in de etalage staan om te kunnen blijven samenwerken? Er zijn veel intentieverklaringen en er is zeer veel waardering voor. Maar stel dat het JSS weggaat. De tanks zijn weg. Er is veel weg en daar is de Kamer zelf debet aan. De politiek neemt immers die besluiten. Dan komt op een bepaald moment het volgende punt aan de orde. Wat kunnen we nog met elkaar delen, hoe schaars worden de capaciteiten dan en wat moet er dan gebeuren?

Minister **Hennis-Plasschaert**: Ik heb de collega-landen niet aan een touwtje in dat opzicht. We zijn bezig met een proces waar al jaren over wordt gesproken. Dat proces dreigt nu zowaar in een versnelling te komen, maar het staat nog wel redelijk in de kinderschoenen. Het JSS is een nichecapaciteit. We hopen dat we het kunnen behouden voor de NAVO door het over te dragen aan een collega-lidstaat. We hebben ervoor gekozen om de Patriots wel te behouden. Dat is ook een nichecapaciteit. Aan de hand van de wijze waarop wij een en ander in de nota hebben doorlopen, is het dus wel heel zorgvuldig gegaan. Ik heb eerder in een AO gezegd dat je niet kunt carpoolen als je zelf de auto hebt verkocht. Er moet dus wel iets te bieden zijn. It takes two to tango, zeker als het gaat om verdere intensivering van internationale samenwerking. Juist daar zit Nederland bovenop. We houden steeds weer de balans in de gaten en zorgen ervoor dat we met een kwalitatief hoogwaardige krijgsmacht een interessante partner zijn voor onze collega's in de andere landen. Er is gevraagd naar een overzicht van de Smart-Defenceprojecten. Wat is de stand van zaken daarvan? Hoe gaan we door? Volgens mij wordt dit meegenomen in de rapportage in januari. Het heeft geen zin om dit om het kwartaal of ieder half jaar te doen, want dit soort dingen kosten gewoon tijd. Er wordt doorgewerkt aan die projecten. Nederland levert aan verschillende projecten een belangrijke bijdrage om die tekortkomingen en die shortfalls daadwerkelijk te kunnen tackelen. Het geld en de capaciteit die de NAVO tot haar beschikking heeft, moeten daaraan worden besteed. De Kamer krijgt een specifiek overzicht bij de rapportage die ik eerder heb toegezegd. Die rapportage zal in januari verschijnen.

Mevrouw Eijsink vroeg ook of de NAVO wel betrokken is geweest bij de totstandkoming van de nota en/of de keuzes die daarin zijn gemaakt. Wij hebben hierover heel expliciet gesproken met de Allied Command Transformation Officers. De heer in kwestie is ook op mijn werkkamer geweest op Plein 4. We hebben de Allied Command Transformation geïnformeerd en geraadpleegd. We werkten natuurlijk wel aan een proces waarbij we niet aan de hele wereld bekend konden maken welke plannen wij precies hadden, maar er is heel duidelijk rekening gehouden met het NDDP. We hebben de nota in hoofdlijnen met verschillende collega-landen besproken. We hebben ook alle collega's een brief gestuurd met een samenvatting van de nota. De volledige vertaling daarvan volgt nog. Zij hebben er zeker kennis van genomen voordat een en ander in de media verscheen of elders. Het proces is wat mij betreft een goede middenweg geweest tussen collegialiteit, betrokkenheid bij de NAVO maar ook bij de EU en de nodige geheimhouding. We doorliepen het traject immers in de vorm van een ministeriële commissie. «Via the grapevine» heb ik gehoord dat bepaalde mensen zeiden dat wij de NAVO helemaal links hebben laten liggen in dit traject. Dat is absoluut niet waar. Ik hecht eraan om dat te benadrukken.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Het is goed om dat van de Minister te vernemen, maar er zullen uiteraard ook bilaterale overleggen zijn geweest voordat zij besluiten nam. Ik neem aan dat het JSS daarbij aan de orde is geweest. Als er iets – helaas – in de etalage wordt gezet, kunnen wij het dan in stand houden door samen te werken? Dat is waar wij het hier al jaren over hebben. Ik neem aan dat dit binnen de NAVO is besproken met een aantal landen, waar de mensen van de Minister naartoe zijn geweest om daarnaar te informeren.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Zowel ik als de CdS hebben met onze collega's binnen de NAVO gesproken. Dat geldt ook voor andere stafleden.

Mevrouw Eijsink stelde een vraag over VN-Veiligheidsraadresolutie 1325. Ik moet eerlijk bekennen dat ik niet helemaal op mijn netvlies heb wat de vraag precies is. Er zal over de bewuste evaluatie worden gesproken tijdens de NAVO-ministeriële. Wij hebben actief bijgedragen aan die evaluatie. De NAVO moet hier werk van maken en de aanbevelingen opvolgen ... wat was uw vraag ook alweer?

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): In de brief naar aanleiding van VN-Veiligheidsraadresolutie 1325 staat dat Nederland zich herkent in de aanbevelingen en de constatering steunt dat er inmiddels voldoende beleid is ontwikkeld. Er zijn dus blijkbaar aanbevelingen, maar die ken ik niet. Ik had ze graag willen lezen. Het gaat om de aanbevelingen uit het rapport over de praktische gevolgen van de resolutie voor de operaties. Nederland steunt de constatering dat er voldoende beleid is ontwikkeld. Het is heel mooi en fantastisch dat er beleid is ontwikkeld. Dat is altijd een stap voorwaarts, maar wat betekent dat beleid? Ik verwijs naar een bericht van het European Network of NGO's in Afghanistan (ENNA) over de tekorten in Afghanistan op dit gebied. Gezien het belang van de zaak zou ik zeggen dat er een kleine omissie in de brief is wat betreft informatie.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Ik zou mevrouw Eijsink willen vragen of zij mij toestaat dat ik hierop schriftelijk terugkom. Ik moet het gewoon even nagaan.

De **voorzitter**: Mevrouw Eijsink, kunt u ermee instemmen dat de antwoorden op uw vraag schriftelijk worden gegeven?

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Uiteraard, maar dan zou ik wel even willen afspreken wat er schriftelijk mogelijk is. Ik zou dus graag aanbevelingen van de NAVO willen zien. Ik zou graag willen weten waarom Nederland de aanbevelingen steunt. Als het allemaal prima is, is dat goed. Het meest cruciaal voor mij is de constatering dat er inmiddels voldoende beleid is ontwikkeld. Dat is fijn, maar ik wil weten wat dit voor Nederland betekent binnen ISAF. In het rapport van ENNA staat duidelijk dat er nog tekortkomingen zijn als het om resolutie 1325 gaat. Natuurlijk is het niet zomaar opgelost, dat weet ik ook wel. Als Nederland volgende week in de NAVO-vergadering inbrengt dat er voldoende beleid is ontwikkeld, kan ik daar helemaal niets mee. Ik wil weten wat de ontwikkeling is en wat er gebeurt met resolutie 1325 voor de vrouwen op het gebied van vrede en veiligheid. Ik wil graag weten wat de Minister gaat inbrengen. De Minister schrijft in een brief dat er voldoende beleid is ontwikkeld. Dan wil ik heel graag weten wat dat inhoudt. Nederland staat hiervoor. Door de jaren heeft Nederland in de Parlementaire Assemblee van de NAVO veel aandacht aan resolutie 1325 besteed. Volgend jaar, wanneer de Assemblee in Nederland plaatsvindt, zullen wij hier ook aandacht aan besteden. Het is cruciaal voor onze vredesmissies en onze inzet bij operaties.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Alle punten die mevrouw Eijsink zojuist nadrukkelijk heeft benoemd, zijn genoteerd. Ik kom er spoedig, voorafgaand aan de NAVO-bijeenkomst, bij de Kamer op terug.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Ik hoor de Minister zeggen «voorafgaand aan de bijeenkomst».

Minister **Hennis-Plasschaert**: Ja.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Wat de Minister ook inbrengt over resolutie 1325, ik zou graag willen dat het gaat over beleid dat praktisch uitvoerbaar is en dat er stappen voorwaarts gezet zullen worden. Behalve dat er een paar zinnen over in de brief staan, weet ik dus echt niet wat de Nederlandse inzet volgende week zal zijn. Ik vind dat in iedere geval van groot belang.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Ik kom erop terug. Met alle respect, maar dit is voor mij even een zwart gat. Ik moet even terug naar de dossiers om te bezien wat ik hierover precies aan de Kamer kwijt wil. Ik zal ervoor zorgen dat uw punten, die u zojuist hebt geadresseerd, voldoende worden toegelicht in een aanvullende brief.

Daarmee ben ik gekomen aan het einde van mijn beantwoording.

De **voorzitter**: Ik constateer dat er behoefte is aan een tweede termijn.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Voorzitter. Ik dank de Minister voor de antwoorden. Ik dank haar ook voor de toezegging dat zij, binnen de ruimte die zij heeft, de Kamer blijft informeren over de kernwapentaak, hetzij openbaar, hetzij vertrouwelijk. Ik moedig haar aan op het gebied van de openheid. Ik ben in het archief gedoken. Haar voorgangers spraken daar best wel openhartig over, zoals Minister Vredeling in 1974. In 1998 deed Minister van Defensie Van Aartsen dat ook. Er waren dus voorgangers die er wat minder «krampachtig» mee omgingen, zo druk ik het maar even uit.

In 2002 gaf Minister-President Wim Kok een antwoord dat precies het tegenovergestelde is van het antwoord dat de Minister ons vandaag geeft, namelijk op de vraag of de JSF, de vervanger van de F-16, de nucleaire taak van de F-16 zou moeten overnemen. Het antwoord van de Minister vandaag is NEE, in hoofdletters.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Ik hecht eraan om op dit punt zorgvuldig te zijn. Dit was namelijk niet uw vraag. uw vraag was, of het een overweging is geweest bij de keuze voor de aanschaf van de F-35. Op die vraag is het antwoord: NEE, in hoofdletters. Dat is wat ik heb gezegd.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Ik refereer aan de woorden van Minister-President Wim Kok, die aangaf dat de vervanger van de F-16, de Joint Strike Fighter, de nucleaire taak van de F-16 zou moeten overnemen. Het antwoord was toen ja. Wij kunnen wel een spelletje spelen, in de trant van «wat is er letterlijk gezegd in welke woorden», maar het komt er toch op neer dat de vervanger van de F-16 die taak wel degelijk zou moeten kunnen uitvoeren. De Minister schudt nu van nee, maar ik zou graag willen dat zij daarop reageert. Het staat namelijk haaks op wat er toen in ieder geval is meegedeeld.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Ik zou graag van mevrouw Hachchi willen weten in welk Kamerstuk dat staat en waar deze uitspraken van de Minister-President te vinden zijn. Het is altijd goed om te weten waar iets is benoemd.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Uit mijn hoofd zeg ik dat het de antwoorden waren van de Minister-President op vragen van – volgens mij – SP-Kamerlid Krista van Velzen. Ik heb het niet zelf verzonnen. Ik heb het voor mijzelf opgeschreven in de voorbereiding op dit debat. Ik zal de bron toesturen aan mevrouw Eijsink als zij dat wil.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Het is goed om te weten. Ik ken het stuk ook. Ik heb het niet voor mij, maar «overnemen» is iets anders dan dat een jachtvliegtuig de taak zou moeten uitvoeren. De F-16 kan deze taak ook gewoon uitvoeren, dat weet iedereen. De F-16 is daar indertijd niet zozeer voor gekocht, maar het toestel kan deze taak dus wel uitvoeren. Iedereen weet, als het voor Nederland de JSF wordt, dat de JSF die taak kan uitvoeren. «Overnemen» is echter iets heel anders. Volgens mij weet niemand formeel dat er iets op Volkel ligt. Dat is weer een ander vraagstuk, maar ik vind dit wel van belang om uw woorden te nuanceren.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Er staat letterlijk «over moet nemen». Ik kan de bron doorsturen naar mevrouw Eijsink. Het gaat over «behoeftestelling vervanging F-16». Ik kan het doorsturen; dat is geen enkel probleem. De woorden zijn dus zorgvuldig overgenomen. Ik stel de vraag, omdat duidelijk moet zijn of de vervanger van de F-16 die taak zou moeten kunnen uitvoeren, of niet. Daar wil ik gewoon een helder antwoord op. Ik heb vandaag van Minister Hennis begrepen dat het antwoord nee is. Hoe moet ik dat rijmen – misschien moet ik het netjes zo formuleren – met de woorden van Minister-President Wim Kok uit 2002? Als de Minister daarop kan reageren, dan heel graag.

Over Afghanistan gaf de Minister aan dat zij gaat luisteren naar de behoefte van de Duitsers. Zij gaf ook aan dat besluitvorming door Nederland nog niet aan de orde is. Wat gaat zij nu formeel inbrengen? Of gaat zij over dit onderwerp haar mond houden en niets zeggen? Kan zij zeggen wanneer zij verwacht dat er besluitvorming komt?

Mijn derde punt betreft het Joint Support Ship. De Minister gaf aan dat het pijn doet als wordt gezegd dat zij daar als boekhouder naar heeft gekeken in het kader van de bezuiniging op grond van de nota voor de krijgsmacht. Voor een internationaal georiënteerde Minister vond ik dat de afweging rond de keuze om het Joint Support Ship toch maar te verkopen behoorlijk nationaal was. Dat is de reden waarom ik daarop gehamerd heb. Ook vandaag gaf de Minister aan dat zij uiteindelijk wel die euro's moet zien binnen te harken. Nogmaals: ik ben blij met de toezegging van deze Minister dat zij bereid is actie te ondernemen en binnen de NAVO,

misschien met een aantal andere Europese landen, hiervoor een concrete oplossing te zoeken. De Minister zegt dat zij duidelijkheid wil geven en niet wil terugkomen op besluiten, maar als wij dit besluit terugdraaien en er een nieuw succesverhaal van maken als het gaat om internationale Europese samenwerking, dan denk ik dat het de moeite meer dan waard is en dat het zeker past bij de «roots» van deze Minister.

De heer **Vuijk** (VVD): Voorzitter. Ik dank de Minister voor de uitgebreide reactie op de door ons aangereikte gedachten. Ik heb nog vijf opmerkingen. Het is altijd goed om goed beslagen ten ijs te komen.

De eerste opmerking waarop ik wil reageren is de opmerking van de Minister dat de NAVO voor veel landen de hoeksteen is van het veiligheidsbeleid. Zij koppelt daaraan vast dat een sterke Europese Unie in het belang is van de NAVO. In de complementariteit moet je de versterking zoeken. Ik deel dat. Als dat het vertrekpunt is van de samenwerking binnen de NAVO, geeft dat wat mij betreft een heel duidelijke richting aan waarin wij zoeken.

Mijn tweede opmerking betreft de tekorten. Ik realiseer mij heel goed dat dit een heel moeizaam proces is. Daarover is hier ook het nodige gezegd. Ik zie ook wel in dat dit met name komt doordat in diverse landen, als het gaat om investeringen in materieel, maar ook bij de bezuinigingsopgaven die in verschillende landen spelen, sociaal-economische factoren een belangrijke rol spelen. Ook zie ik protectie een rol spelen. Ik zie ook dat specifieke veiligheidsbelangen een rol spelen. Ik denk dat de aanpak waarvoor de Minister kiest, namelijk stapje voor stapje vooruitkomen, uiteindelijk de meest effectieve werkwijze is om tot doorbraken op dit dossier te komen. Elementen als soevereiniteit laat ik maar even buiten beschouwing. Dat zou het nog ingewikkelder maken. Ik denk dat het zetten van een zoeklicht op dit soort dossiers, juist ook door zo'n menukaart te maken, een effectieve werkwijze is.

Vervolgens maak ik een opmerking over de nationale parlementen. Ik zie dat er problemen zijn als het gaat om de vraag hoe je de nationale parlementen inschakelt. Ik zie grote cultuurverschillen tussen de parlementen: waar ga je precies over en hoe kijk je daarnaar? Als je kijkt naar verschillende gedachten over hoe je moet omgaan met opleiden en trainen van mensen, maar ook over hoe je in materieel investeert – het belangrijkste is de inzet van troepen – dan zie ik daar nog een geweldige opgave liggen, die ook de Kamer zich zou moeten aantrekken. Wij zouden daar nog eens een slagje dieper over moeten nadenken: hoe krijgen wij nu echt beweging in die rol, waarvoor de Minister iedere keer onze aandacht vraagt?

Wat cyber betreft klonken de woorden van de Minister mij als muziek in de oren. Ik kan de Minister zeggen dat dit ook de volledige aandacht heeft van de Kamer. Het algemeen overleg is weliswaar uitgesteld, maar zij is erop teruggekomen omdat wij briefings hebben gevraagd. Wij gaan werkbezoeken afleggen. Je ziet dat de Kamer zich echt enthousiast op cyber aan het storten is, ook om de Minister wat tegenspel te geven in de opbouw van dit dossier.

Mijn laatste opmerking gaat over de financiële transparantie. Ik was wat verbaasd om te horen dat daarover juist binnen NAVO-landen zo veel verschil van mening leeft. Ik kan hierover alleen maar tegen de Minister zeggen: zet het goede werk voort en zet druk op die zaak. Het is altijd goed om te weten waar je belastinggeld blijft.

Ik heb geen aanvullende vragen. Mij rest daarom alleen, de Minister een succesvolle NAVO-ministeriële toe te wensen. Wij spreken haar als zij weer terug is.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Voorzitter. Ik dank de Minister voor de beantwoording van de vragen en voor de discussie die wij tussendoor konden hebben.

Ik heb een vraag over een fiche. Ik heb hier het fiche liggen van 30 augustus, getekend door Minister Timmermans, betreffende de Mededeling «naar een meer competitieve en efficiënte defensie- en veiligheidssector». De Minister kent mogelijk dat fiche. Het staat niet op de agenda en ik zal er verder niet naar vragen, maar probeer het toch in te brengen: Het gaat om verschillende fiches over defensiesamenwerking, die ook voor de NAVO van belang zijn. Wat hierin staat, zal in de Europese Raad ook wel aan de orde komen, maar in hoeverre wordt dit meegenomen binnen de NAVO? Daar ben ik gewoon nieuwsgierig naar. Wellicht zou de Minister daarop kunnen reageren. Het gaat om Kamerstuk 22 112, nr. 1679.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Het betreft een zogenaamd BNC-fiche en heeft dus te maken met Europa? Ik zie u ja knikken. Dan weet ik waarover u spreekt.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Dan kom ik nu te spreken over VN-Veiligheidsresolutie 1325. Ik heb hier de brief voor mij van ENNA aan de secretaris-generaal van de NAVO van 15 oktober 2013. Ik weet niet of de Minister op de hoogte is van deze brief, maar die zal naar aanleiding van resolutie 1325 worden besproken. Ik heb hier ook een rapport voor mij liggen van UNAMA van juli 2013. In de brief en in het rapport worden zorgen uitgesproken over het participeren van vrouwen in de verkiezingen die volgend jaar worden gehouden. Dat is natuurlijk al heel snel. Er staat dat er een tekort is aan 12.000 «female searchers», wat de participatie van vrouwen aan de verkiezingen belemmert. Dat heeft natuurlijk alles te maken met resolutie 1325. Ik neem aan dat de brief bekend is, anders zal ik er graag voor zorgen dat de Minister de brief in haar bezit krijgt. De brief is aan de secretaris-generaal van de NAVO gestuurd, dus ik neem aan dat dit ook een punt is. Ik zou het ontzettend plezierig en goed vinden als de Minister de gelegenheid zou hebben om juist over deze brief iets te kunnen inbrengen. Wij hebben het natuurlijk vaak over beleid, maar dit gaat over wat er in de praktijk gebeurt. Wat hebben wij al gedaan, wat is de vooruitgang hierin en wat zou er in feite nog gedaan moeten en kunnen worden? Ik hecht er namens de fractie van de Partij van de Arbeid zeer aan dat Nederland hierin een heel bijzondere en goede rol blijft spelen. Ik weet dat de Minister hier ook voor staat. Ik vraag specifiek om een reactie op deze brief van ENNA, dat meer dan 50 organisaties omvat. Dan kom ik nu over de NAVO-financiën. De Minister is ervan op de hoogte dat onze eigen Rekenkamer een belangrijke rol gaat spelen in het «op orde krijgen» – ik noem het maar even zo als men mij toestaat – van de financiën van de NAVO en de inzichtelijkheid daarvan. Ik vraag de Minister, of zij dit op een andere manier nog gaat inbrengen. Het is onze eigen Rekenkamer die ons heeft aangegeven dat ook andere landen zeer ingenomen zijn met het initiatief van onze Rekenkamer om een aantal zaken te doorbreken. Ook een aantal andere landen staat hier zeer positief tegenover.

Na diverse gesprekken en voorbereidingen in de Kamer met de Minister hebben wij geconstateerd dat wij als parlement actief moeten zijn in alle fora en bijeenkomsten waar wij zelf in zitten. De Minister heeft ons daarop ook aangesproken. Wij komen ook wederzijds tot de constatering dat acties voor parlementen zeer van belang zijn, maar dat wij op bepaalde punten ook alleen maar actief kunnen zijn als wij informatie hebben. Ik hoor dat de Minister zeggen, maar krijg daarop graag een reactie. Wij willen verder doordenken en wij willen dat Defensie een punt op de horizon heeft en verder gaat nadenken. De nota zullen wij 16 november bespreken. De punt op de horizon betekent dat wij verder gaan nadenken over de vraag welk materieel er nodig is. Wat moet er worden vervangen en wat moet er nu al gebeuren? Hoe kan Nederland samenwerken met andere landen? Het parlement is verantwoordelijk voor uitzendingen. Dit

betekent ook dat wij – ik spreek nu voor de PvdA-fractie – proactief aan de voorkant meedenken over de mogelijkheden die er zijn binnen alle onmogelijkheden die wij ook dagelijks tegenkomen binnen de bezuinigingen, niet alleen in Nederland, maar ook in andere landen. Ik ben op zoek naar een stap verder daarin. Er is informatie nodig om die stap gezamenlijk te kunnen zetten.

Minister Hennis-Plasschaert: Voorzitter. Ik heb zojuist al aangegeven dat het kunnen uitvoeren van de kernwapentaak gaan overweging was bij de keuze van het kabinet tot de aanschaf van de F-35. Ik hecht eraan, op te merken dat heel veel jachtvliegtuigen geschikt gemaakt kunnen worden voor de kernwapentaak. Laat ik geen andere vliegtuigen noemen, maar die informatie circuleert. Het is dus niet zo dat alleen de F-16 of de F-35 geschikt kunnen worden gemaakt voor de kernwapentaak.

Wat Afghanistan betreft verwacht ik de Kamer niet eerder te kunnen informeren dan aan het einde van het eerste kwartaal van 2014. Het laat echt nog wel even op zich wachten. Als zaken sneller gaan en ik denk dat ik u eerder moet informeren, zal ik dat vanzelfsprekend doen. Maar wij verwachten dat het OPLAN, het Operations Plan, er niet eerder dan in februari 2014 komt. Zoals in de brief opgemerkt, zijn er verschillende bondgenoten die een besluit moeten nemen over deelname. Dat betreft niet het minst de VS, als het gaat om troepen, aantallen et cetera. De dialoog met Afghanistan is op dit moment niet de meest gemakkelijke. Ik begrijp de opmerking over het JSS en de nationale afweging. Die opmerking begreep ik ook al in de eerste termijn. Ik begrijp ook waar die opmerking vandaan komt. Ik sprak vanmiddag met de bonden en maakte toen een grapje: de nota bevat wel iets meer tekst dan een lijst met maatregelen. Er staat ook duidelijk een verhaal in over het belang, het nut en de noodzaak van internationale samenwerking en over hoe wij dat hebben aangevlogen met de basis- en de nichecapaciteiten. Daarmee kunnen wij heel goed een mooi fundament neerleggen voor een toekomstbestendige krijgsmacht. Maar ja, er zijn keuzes gemaakt, omdat er sprake is van een pittige interne financiële problematiek. Een van de keuzes is geweest, het JSS niet in de vaart te nemen, omdat daaraan verschillende pijlers ten grondslag lagen. In de eerste termijn zei ik al dat, als wij uiteindelijk in staat zijn om het JSS aan een bondgenoot binnen de NAVO over te dragen, de nichecapaciteit nog steeds voor de NAVO wordt behouden, terwijl voor ons het probleem wordt opgelost. Maar ik zei ook tegen mevrouw Eijsink: je moet wel iets in je winkel hebben. Het blijft dus een punt van aandacht. Binnen de EU en binnen de NAVO wordt Nederland gezien als een land dat het hele planningproces, de internationale samenwerking en het samen oplopen van dit soort trajecten buitengewoon serieus neemt. Zo staan wij echt te boek. Dat kunt u navragen bij de NAVO. Ik ken daarvoor ook de interessante contactpersonen als u dat zou wensen.

Mevrouw Hachchi (D66): De reden waarom ik interrumppeer, is dat ik de Minister eigenlijk hoor zeggen dat zij binnen de NAVO gaat kijken of zij een koper kan vinden. In de eerste termijn hebben wij er elkaar echter in gevonden dat het ook een soort C-17-constructie zou kunnen worden.

Minister Hennis-Plasschaert: Wij hebben elkaar zeker goed begrepen en ik weet dat mevrouw Hachchi in tweede termijn nog even terugkwam op de boekhoudersmentaliteit. Uiteindelijk weet ik dat ook D66 van mening is dat de financiën op orde moeten zijn, wil je toekomstbestendig de toekomst tegemoet gaan.

De heer Vuijk vatte de discussie over de capaciteiten, het dashboard en het menu of choices aardig samen. Stapje voor stapje geven wij invulling aan iets waar wij al jaren met elkaar over praten, zowel internationaal als in eigen land. Mevrouw Eijsink voert dat debat ook al jaren. Zeker als je bij

het debat betrokken bent, is het soms tenenkrommend om te zien hoe langzaam het allemaal gaat. Tegelijkertijd aarzel ik niet om de halve wereld over te trekken met deze boodschap, tussen alle bedrijven en de debatten met de Kamer door. Wij hebben gesproken in München en in Berlijn. In november spreek ik in Canada in Halifax. Zo zal ik dat blijven doen. Daar waar ik dat kan, pak ik de momenten. Niet alleen binnen de NAVO en de bijeenkomsten van de ministeriële of de Raad, maar ook op grotere podia.

Wat resolutie 1325 betreft heb ik zojuist aan mevrouw Eijsink aangegeven dat dit vandaag voor mij echt een soort zwart gat is. Ik moet er even in duiken en de Kamer hoort nog van mij. Ik vrees wel dat mevrouw Eijsink een aantal aspecten aan de orde heeft gesteld waarvoor ook Buitenlandse Zaken een verantwoordelijkheid heeft. Ik moet dus bezien wat ik u kan doen toekomen. In ieder geval bevat de brief de relevante Defensie-aspecten. In ieder geval kan ik een verzoek doorgeleiden naar mijn collega's van Buitenlandse Zaken, om u van de nodige aanvullingen te voorzien.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Ik dank de Minister en ik zie uit naar de brief. Wellicht mag ik de Minister via u, mevrouw de voorzitter, de brief van ENNA aan de secretaris-generaal van de NAVO overhandigen? Daarin staat dat een en ander aan de orde komt. Het is de bedoeling dat de brief volgende week wordt besproken. Dat loopt niet door de activiteit van de collega van de Minister heen. Wellicht heeft de Minister de brief al, maar het gaat mij erom dat zij de brief aan de secretaris-generaal gewoon heeft.

(De brief wordt overhandigd aan de Minister.)

Minister **Hennis-Plasschaert**: Ik heb het gewoon echt niet op mijn netvlies. Ik heb mij vandaag op veel onderwerpen voorbereid, maar onvoldoende hierop. Zo is het nu eenmaal. Mevrouw Eijsink vraag mij, het initiatief van het onderzoek door de Algemene Rekenkamer vooral te melden in Brussel. Dat ga ik doen, maar wij moeten ons wel goed realiseren dat de Algemene Rekenkamer zelfstandig werkt ten opzichte van de Ministeries. Ik steun het initiatief echter van harte en zal het volgende week met liefde benadrukken.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Ik heb een vrijblijvende vraag gesteld over het fiche.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Wij hebben dit uitgebreid besproken in Vilnius, toen wij bijeenkwamen met de Europese Ministers. Daar was ook Anders Fogh Rasmussen aanwezig, die zich volop met de discussie heeft bemoeid. Het document als zodanig, dus een Europese mededeling over het versterken van de Europese defensiemarkt, staat niet geagendeerd op een NAVO-bijeenkomst. Maar de NAVO is er wel bij betrokken als het wordt besproken met de Europese collega's. Lady Ashton zal nu in Brussel aanwezig zijn en praten over de top in december, over hoe zij dat «aanloopt» en over de vraag welke documenten en prioriteiten daaraan ten grondslag liggen. Die wisselwerking is er dus wel, maar het zou wat bizar zijn als Canada en de VS gaan meepraten over de vraag hoe de interne markt verder vorm te geven. Wij houden elkaar dus op de hoogte, maar er is een grens aan bepaalde informatiestromen binnen de NAVO en de EU.

Mevrouw **Eijsink** (PvdA): Ik vraag dit ook specifiek omdat dit alles te maken heeft met artikel 346 VWEU en EU Richtlijn 81. De Verenigde Staten zitten daar wel in. Wij hebben het steeds over aankoop et cetera, en dat intervenueert natuurlijk wel. Ik zal hier zeker op terugkomen in een ander debat, want dit maakt dat de verschillen tussen de EU en de NAVO

wat betreft aankopen heel veel met elkaar te maken hebben als wij het hebben over de defensie-industrie.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Zeker heeft dat met elkaar te maken, maar ik denk ook dat het goed is dat Europa eerst «its act together» krijgt, voordat wij daarmee de billen bloot leggen bij de Amerikanen.

De **voorzitter**: De Minister heeft twee toezeggingen gedaan.

Daar waar het kan, zal de Minister de Kamer informeren over nieuwe afspraken met betrekking tot de kernwapentaak.

De Minister komt schriftelijk terug op de vraag van mevrouw Eijssink over de VN-Veiligheidsresolutie 1325, voor de bijeenkomst van de NAVO-ministeriële op 22 oktober.

Ter verheldering wil ik vermelden dat het algemeen overleg over digitale oorlogsvoering, met de Minister van Defensie en de Minister van Buitenlandse Zaken, niet is uitgesteld. Het staat gepland voor 10 december 2013.

Sluiting 15.35 uur